

Yugoslavya İktisadiyatı ve Beynelmilel Münasebetleri.

Mirko Lamer, Zagreb

Türkçeye çeviren: Dr. MUHLİS ETEM

1.— YUGOSLVYA' NIN İKTISADİ BÜNYESİ.

İktisadî inkişafın istikametleri:

Yugoslavya iktisadiyatı *prekapitalist iktisat* devrinden *kapitalistizm* devrine doğru bir istihale geçiriyor. İktisadî bünyede tahavvülât, ecnebi memleketler ile olan münasebetlerde tahavvülât, bilhassa sermaye harekâtında ve iktisat siyasetindeki değişiklikler bir memleketin iktisadî inkişafının, pre kapitalist devrinden kapitalist devrine geçişinin vasfı mümeyyizdir.

Bir milli iktisat cihan iktisadiyatına girerken büyük semayedar memleketler ellerini kâfi derece sermaye ile işlenmemiş olan memlekete uzatırlar. Bu girip, çıkma didinme hareketleri ile birlikte memlekette kapitalist iktisat usullerine karşı bir meyl uyanır. Sistem değiştiren, istihale geçiren her yerde olduğu gibi burada da mücadeleler, sevinç, keder ve ümitler karışık bir tarzda tecelli eder. Yalnız burada, bu bünye tahavvülâtında (Strukturwandlung) karakteristik bir cihet daha var. Yugoslavya bu tahavvülâtı İngiltere, Fransa veya Almanya gibi (kapitalizm) sermayedarlık asrının bidayetinde değil bu devletlerin çoktan vardıkları yüksek sermayedarlık devrinden geçiriyor.

Mütevazi ve iptidai bir vaziyet arzeden Yugoslavya şimdiye kadar ancak yakın komşularile (meselâ eskiden Sırbistan, Avusturya Macaristan) alış veriş ederken gittikçe cihan tedavülüne girmek üzere bulunuyor.

Fakat bu inkişaf bütün sahalarda varit değildir. Çünkü Yugoslavyanın

iktisadî bünyesi yeknasak olmıyan coğrafi vaziyeti bilhassa tarihî tekâmülü itibarile büsbütün başka bir manzara arz ediyor.

(Muhtelif mevzii bünye arzeden Yugoslavya iktisadiyatı ancak muhtelif devlet kısımlarının tarihî esasatından lâyıkıyla anlaşılacağı cihetle bu etütte muhtelif devlet kısımlarının tarihî isimleri istimal edilmiştir).

Wojwodina, Slovanya ve şimalî Hırvatistan gibi şimalî mıntakalar bir az daha başka olmakla beraber sermayedar rejime girmiş sayılmakla beraber bu müterakki kısımlar hiç bir vakıt müstakil bir iktisadî hayat iktisap etmiyeceğinden ve daha ziyade Avusturya - Macaristan iktisadî taazzuuna merbut bir şekilde yaşamakta idiler.

Harp ve harpten sonra bozulan ve rabıtasını kaybeden bu iktisat mıntakası yalnız kalmış ve bir müddet çabaladıktan sonra yeni devletin geçirmekte olduğu istihaleye — istihale iktisadına — ilişmek ve onunla birlikte Avrupa sermayedar sistemile münasebet temin etmeğe mecbur kalmıştır .

Siyaset noktai nazarından merkezîyet esasına doğru yürüyen yeni devletin gayesi bu muhtelif iktisadî bünyeler arasında mümkün olduğu kadar fazla rabıta tesis etmek ve böylece vahdetli bir iktisat siyaseti tatbik etmektir.

Fakat bu teşebbüsler memleketin siyasi ve iktisadî âleminde bir çok şiddetli mücadelelere sebebiyet veriyordu.

İktisadî bünyenin değişikliği :

Muhtelif iktisadî bünyelerin kapapitalist usulî iktisada göre tefrik edersek cenubu garbiden ve cenuptan şimalî garbî ve şimale müteveccih olmak üzere iptidaî mıntakadan şimale doğru gittikçe inkişaf etmiş olan bir saha ile karşılaşmış oluruz. Serbest ve sabit Nomad'ların iktisadından sermayedarlığın, kapitalist sanayiînin en kesif iktisadiyatına bu memlekette tesadif etmek kabildir. Bu muhtelif usulü iktisatlar yan yana olarak icrayı hüküm ettikleri gibi yekdiğerile tedahül de ederler. Sırbistanda Sar - Plana denilen dağ çobanları müşterek bir halde *ayni iktisat* devrini yaşamaktadır. Bununla beraber mütemeddin kısımlarda bile meşhur «Zadruga» şeklinde kollektif iktisatlara tesadif edilmektedir. Ferdîyetçi ve menfaatçi iktisat sisteminin hulûl ettiği sahalarda «Zadruga» lar gittikçe ortadan kaybolmaktadırlar. Bilhassa Büyük harpte görülen ve (Bittarbeit) denilen tarzı

san'at bile memleketin bazı mıntakalarında mevcuttur. Memleketin bir çok kısımlarında halk meskende icrayı san'at etmekle ve kendi ailesi için çalışmakla ihtiyacını tatmin etmektedir. Bu nefsi ve ailesi için çalışma memlekette inkişaf etmiş bir haldedir. Şimali mıntakalardan madut olan Voyvodina, Islovanya ve Islovaloya'da iktisadî faaliyet modern bir şekilde ceryan etmektedir. Sırbistan, Karadağ, Bosna ve Hersek gibi cenubu şarkî eyaletlerin geri kalması bu sahaların yüzlerce sene Türk hâkimiyeti altında kalması veya Türk'ler ile muharip bir halde bulunup iktisaden inkişaf edememelerinden ileri gelmiştir.

Nufus harekâtı ve iradın inkısamı:

Bünye tahavvülâtı hakkında bir fikir edinmek için bilhassa *nufus hareketini* tetkik etmek lâzımdır. 1 nisan 1931 de yapılan son nufus tahririne nazaran Yugoslavya 248,655 kilometre murabbalık bir sahaya ve 13,929,978 bir nufusa maliktir. Bir kilometreye 56,02 kişi isabet etmektedir. Bu rakamlar 1921 senesinin tahririne nazaran 1,945,077 kişilik veya beher kilometre başına 7,82 kişilik bir tezayüt ifade eder. Bu tezayüdün senelik nispeti ise $\frac{1}{100}$ 1,6 dır.

Bu kuvvetli tezayüt iktisadî inkişaf için esaslı bir âmildir.

Yugoslavya iktisadî bünyesi hakkında A. Vegner'in (Vegner, Das Volkseinkommen Yugoslaviens, ind Weltwirtschaftliches Archiv, Band. 26, Jena 1927 II.) tertip etmiş olduğu şu tablodan umumî bir fikir alabiliriz:

Yugoslavya millet iktisadının iradı 1923 - 1925 senelerinin vasatı olarak
(Bin Dinar olarak)

1. Ziraat	18,639
2. Hayvancılık	12,940
3. Balıkçılık	84
4. Ormancılık	3,936
5. Madencilik	900
6. Ev işçiliği (Heimarbeit)	4,837
7. El işçiliği (Handwerk)	7,760
	<hr/>
Yekün	49,096

	Nakliyekûn	49,096
8. Sanayi		5,823
9. Nakliyecilik		
a) Demiryolları		1,797
b) Denizcilik		316
c) Nehir nakliyeciliği		150
d) Otomobilcilik		300
e) Araba ve yük taşıyan hayvanlar		2032
10. Posta, telgraf ve telefon		300
11. a) Kredi müesseseleri		525
b) Sigorta müesseseleri		150
12. Ticaret		8,310
13. İnşaatçılık		809
	Yekûn	<u>69,608</u>

Ziraat :

Bu tabloda Yugoslavyanın ziraî bir memleket olduğu bariz bir şekilde görülüyor. Ziraattan mütevellit gelir milli gelirin yarısından ziyadedir. Ziraat ile meşgul olan nüfusun umum nüfusa olan nispeti irat inkısamındaki nispetinin de fevkindedir; bu nüfusun vasatısı $\frac{0}{100}$ 80 hattâ şarkî cenubî mıntakalarda $\frac{0}{100}$ 86, fakat şimalî mıntakalarda meselâ Islovonya'da nüfusu umumiyeenin yalnız $\frac{0}{100}$ 65 ine baliğ olmaktadır.

Nüfusu ziraate salih arazi ile nispet edecek olursak, nüfus başına takriben bir hektar ve 100 hektarlık bir ziraat sahasına da 120,6 zürain isabet ettiğini görürüz. (Kesif bir ziraat sisteminin cari olduğu Dani-markada 100 hektara ancak 36,61 kişi isabet etmektedir [1]) .

Zer' edilen sahaya nazaran kesafet arzeden bu nüfus kısmen zanaat ve sanayide veya muhacerette ve kısmen de zer' edilen sahanın tevsiile meşguldür. 1920 senesinde 1,072,188 hektar tutan mezru arazi 1929 senesinde 13,178,374 hektara (umum memleket mesahai sathiyesi olan 24,866,500 hektarın $\frac{0}{100}$ 58 i demektir.) baliğ olmakla ziraat sahası tevessü temayülünü göstermiş oluyor. Bilhassa zeriyaat sahasında bariz bir te-

[1] Dr. A. H. Hollmann'ın ziraat raporlarından: Yugoslavyanın ziraat sistemi ve ziraati. 30 uncu kitap 1931 Berlin.

zayüt göze çarpmaktadır. Bu saha 1920 senesinde 6.029,446 hektar 1929 senesinde 7,017,725 hektar olmuştur.

Zeriyat sahasının tevessüüne başlıca sebep Yugoslavya ziraatinin extensif bir tarzda icra edilmesi ve ziraî mahsulâtın işletmesine sarfı gayret edileceği yerde zer'iyat sahasının tevsiî hususu olmuştur.

1929 senesinde sair mezru sahaları şu kısımlara ayırmak mümkündür :

Bahçelik	132,847	hektar	1,01	$\frac{0}{100}$
Çayırlar	1,822,997	»	13,83	$\frac{0}{100}$
Mer'alar	3,574,043	»	27,12	$\frac{0}{100}$
Bağlar	181,287	»	1,44	$\frac{0}{100}$
Bataklıklar	197,453	»	1,50	$\frac{0}{100}$
Meyvalıklar	252,022	»	1,91	$\frac{0}{100}$

Çayır ve mer'alara isabet eden büyük saha ($\frac{0}{100}$ 40,95) hayvancılığın kuvvetli inkişafını gösteriyor. Mer'a sahası da gittikçe genişlemektedir. 1920 senesinde bu saha zer edilen umum sahanın $\frac{0}{100}$ 23,80 nini teşkil ederken 1927 de $\frac{0}{100}$ 27,12 sine çıkmıştır.

Zeriyatta ön safta hububat gelir. Hububata tahsis edilen arazi de mütemudi surette tevessü etmektedir. 1920 senesinde bu saha mezru sahanın $\frac{0}{100}$ 72,64 ve 1929 da $\frac{0}{100}$ 81,62 sine baliğ olmuştur. Hububatta mühim bir mevki ihraz eden mısır ve buğdaydır. 1925 - 1929 senelerinin hububat mikdarı vasatise senevî 62,540,000 dz. [1] dir. Bundan 22,041,000 dz. buğdaya ve 30,552,000 dz. mısıra isabet eder. Sair hububat daha az mikdarda zer olunur. Meselâ arpanın mikdarı 3,783,000 ; çavdar 1,885,000 ; yulafınkı 3,423,000 dz. dir. En çok teamül eden ve memleketin her tarafında zer edilen nebat mısırdır. Buğday Woyvodina ve Islovanya gibi münbit vadilerde zer olunmaktadır.

Son zamanlarda mısır ve buğday fiatlerinin yekdiğerine yaklaşması üzerine ekmek buğdaydan yapılmaya ve buğday mısıra tercih edilmeğe başlanmıştır. Arpa ve yulaf daha ziyade dağlık arazide ekilmektedir. Memleket gittikçe makineleşmeğe temayül gösterdiğinden bilhassa beygir yemi olarak kullanılan arpa zer'i azalmaktadır.

Buğday istihsali itibarile Yugoslavya Avrupanın en ileri gelen memleketlerinden biridir. Mısır istihsalinde Romanya ve Rusya'dan sonra gelmektedir. Hsatların muhtelif olmalarına rağmen buğday istihsalinin dere-

[1] dz. Alman ölçüsü 100 kiloya müsavidir.

cesi ihracatta da kendini göstermektedir: 1930 senesinde buğday ihracatı ihracatı umumiyenin $\frac{0}{100}$ 6,99 una, 1929 da $\frac{0}{100}$ 15,25 ine, 1926 da $\frac{0}{100}$ 10,82 sine baliğ olmuştur. 1930 senesinde mısır ihracatı ise umum ihracatın $\frac{0}{100}$ 8,08 ; 1929 da $\frac{0}{100}$ 3,45 ; 1926 da $\frac{0}{100}$ 17,12 dir.

Hububattan sonra Şeker pancarı mühim bir mevki ahzeder. Sanayide kullanılan nebatatın ziraatı, afyon, keten, tütün ve 1928 senesine kadar kenevir sanayii nebatların zeriyaat sahası 1920 senesinde mezru arazii umumiyenin $\frac{0}{100}$ 1,33 üne ve 1929 da $\frac{0}{100}$ 2,18 ne baliğ olmaktadır.

Yem zeriyaat sahası daralması ve meraların tevessüü de hayvancılığın extensif bir tarzda yapıldığını ifade etmektedir.

Ziraatin extensif bir tarzda yapılmasının başlıca sebebi *ziraat tekni-* nin iptidailiğidir. Memlekette hali hâzırda pek çok ağaç sapan istimal edilmektedir. 100 hektarlık bir araziye 5,43 ve 13,02 demir sapan isabet etmektedir. Ziraatin bilhassa extensif bir şekilde icra edildiği bazı mıntakalarda demir sapan fer'i bir rol oynamaktadır. Meselâ bütün Hersek'te 350 demir sapana mukabil 15800 ağaç sapan mevcuttur. Bu günki ziraat buhranının mühim sebeplerinden biri de Yugoslavya ziraatinin, sair ziraat memleketlerine nispetle, tedricî bir rasyonalizasyona tâbi oluşudur. Bu cümleden olmak üzere 1920 senesinde demir sapanların adedi 762,388 e ve 1925 senesinde ancak 786,220 ye çıkabilmiştir.

Nisbî bir salaha rağmen ziraatte az makine ve az sun'î gübre istimal edilmektedir. 1922 senesinde beher hektara ilâve edilen sun'î gübrenin miktarı 1 kilo iken 1926 senesinde 6 kiloya baliğ olmuştur.

Extensif ziraatin tesiri bilhassa *stihşal masraflarının tespiti*nde tecelli etmektedir. Prof. Postic tarafından buğday, mısır ve üzüm zeriyaatı hakkında yapılan bir tetkik neticesinde 1928 de beher yüz kilo buğdaya 35 ve 225 dinarlık bir zarar isabet ediyordu. 1930 senesinde vaziyet daha vahamet kespetti.

Gayet müsait şerait ahzeden sanayii ziraiyenin inkişaf edeceği yerde tedenni etmesi çok garip bir tezahürdür. Bu hâdise muhtelif sebeplere irca olunabilir: Vasatî Avrupa devletleri tarafından tatbik edilen ziraat himayeciliği neticesinde memlekete ham madde ithal etmek ve bunu dahilde işletmek siyasetini gütmektedirler. Diğer taraftan ziraat reformunun vücade getirilmemesi ve ziraatin ihmali ziraat sanayiinin inkişafına mani olmuştur. Seneden seneye gerileyen *değirmencilik* sanayiinde bu hâdiseye tesadif etmekteyiz. Bu sanayiin vaziyetini en eyi tasvir edebilmek için

değirmencilikte en ileri giden Voyvodina değirmenlerini ele almak kâfidir.

Bu değirmenlerin umumi istihsal kudretinden 1922 senesinde % 60,9 nispetinde istifade edilirken 1928 de ancak % 20 nispetinde bir istifade kabil olabilmıştır.

Voyvodina değirmen sanayii eski Avusturya - Macaristan gibi büyük bir iktisat sahası ihtiyacını tatmin etmek üzere tesis edilmişti.

Eski memlekette bir kaç şehrin istihlak ettiği buğday mikdarı bugün bütün Yugoslavya vilâyetlerinin istihlakini aşmaktadır. Eski iktisadi vahdetinden ayrıldıktan sonra bu sanayi piyasasını kaybetti. Bundan dolayıdır ki bu sanayi artık kapasite (istihsal derecesini) istimal eylemeyecektir. Kuvvetten düşen bu sanayi ile birlikte un ihracatı gittikçe tenezzül etmektedir.

Hububat ziraatinin fena gitmesinden dolayı sınaî nebatata fazla ehemmiyet verilmektedir. Ahzettiği müsait fiatlardan dolayı bilhassa kenevir ziraatine fazla ihtimam olunmakta ve bu suretle Yugoslavya keneviri Cihan istihsalinde 8 inci mevkiiden 4 üncü mevkiye çıkmıştır. 1928 senesi, fiat sukutundan sonra zer'iyat sahası azalmıştır.

Yugoslavya istihsalinde afyon garip bir vaziyet olmaktadır. Harpten evvelki afyon istihsalı bu günkünden daha fazla idi. O zaman 200.000 ilâ 250.000 kiloya baliğ olan bu istihsal harpten sonra yarıya inmiştir. Bunun da başlıca sebebi şudur: Cenubi Sırbistanda mütemeddin Türk'lerin Anadolu'ya iskânile (mübadele meselesi) beraber cenubi Yugoslavyada temerküz eden afyonculuk, emektar ve tecrübeli işçilerini kaybetti. Bundan başka afyon ziraatı büyük çiftliklerde daha müsait bir surette yetiştiriliyordu. Devlet tarafından tatbik edilen ziraat reformu ile büyük mülkiyetler parçalanmıştı. Yugoslavya afyonu cihanda en iyi afyon olarak tanınmıştır. Yugoslavya afyonu % 15 Morfin, Türkiye afyonu % 13, Hindistan afyonu % 9, Çin afyonu ise %3-5 morfin ihtiva etmektedir. İhtiva ettiği morfin itibarıyla Yugoslavya afyonu münhasıran tıbbi müstahzaratta kullanılmakta ve cihan tıbbi ihtiyacının % 13 üne tekabül etmektedir.

Tütün: 12,000 hektarlık bir sahaya ekilmekte ve 12 - 14 milyon bir hasılat vermektedir.

Yugoslavya tütün ziraatı, tabiatın kendine bahşettiği şeraitten tamamen istifade etmediğinden dolayı Yugoslavya iktisadiyanında mühim bir rol oynamamaktadır. Bunun da sebebini devletin tatbik ettiği inhisar siyasetinde

aramak icabeder. İnhisar idaresi kendine has satış usullerile cihan piyasasında rekabet sahasına çıkamamakta ve bu yüzden mutazarrır olan erbabı ziraat tütün sahalarını daraltmaktadır. Bu inhisar siyasetinin gayesi tütünü dahilde istihlâk ettirmek veya kompensasyon mukavelelerine raptetmek suretile meselâ Polonya veya Çekoslovakya satmaktır.

Şeker pancarı istihsali fevkalâde inkişaf etmekle dahilî şeker ihtiyacını tamamen tatmin eder bir hale gelmiştir. 1921-1930 senesinden beri % 5,10 dan tedricen % 0,08 nispetine düşen şeker ithalâtını buna atfetmek icap eder.

Bağcılık memleketin her tarafına yayılmıştır. En ziyade rağbet gören Dalmaçya şaraplarıdır. Bunlar Fransız şaraplarına karıştırılmak suretile istimal edilmektedir. İhracatta İspanya ve İtalya şaraplarının şiddetli rekabetine maruz kalmaktadırlar. Hirvat ve Slovenya bağcıları, eski Avusturya Macaristan piyasalarını kaybettiklerinden dolayı buhran geçirmektedirler.

Meyve istihlâkinin cihanşümül bir surette tezayüdü karşısında meyva ziraati gittikçe ehemmiyet kespemektedir. Meyva istihsali umumiyesinin 6/9 nu erik istihsali teşkil etmektedir. Kalite itibarile her tarafta şöhret bulan Sırbıye ve Bosna kuru eriklerine ancak Kalifornia'nın mümasil erikleri rekabet edebilmektedir. Kuru erik istihsalinde Yugoslavya dünyada birinci mevkii işgal eder. Kuru erik istihsalinde Fransa ve Müttehedei Amerika Yugoslavyadan pek sonra gelmektedir. Fakat meyva istihlâkinde gittikçe ön safı teşkil eden taze meyva kuru eriğin kıymetini düşürmüştür. Yine bu hâdise neticesindedir ki kuru meyva fiyatları tenezzüle oğramış ve taze meyva fiyatları tezayüt etmiştir. Fena bir haricî ticaret siyaseti neticesinde de yalnız teşrinievvelden nisan ayına kadar cihan piyasasına mevsim emteası olarak çıkan Yugoslavya kuru erikleri bu esnada piyasalara yetişen Amerikan ihracatından dolayı sıralarını kaçırmaktadırlar. İstihsalin azalmasına bir başka sebep bu mahsule ârız olan bit hastalığıdır.

1922 den 1930 senesine kadar kuru erik ihracatı umumî ihracatın % 6,04 ünden % 0,67 ine düşmüştür. Buna mukabil taze meyve ihracatı artmıştır. 1922 senesinde umum ihracatın % 0,27 sine baliğ olan bu mevât 1930 da % 4,30 a çıkmıştır.

Meyve ziraatında erikten sonra gelen elma ziraatidir. Hali hazır meyve ihracatında elma ön safta bulunmaktadır.

Yugoslavya meyve ihracının hiç bir suretle organize edilmiş olmaması bu mahsulün cihan piyasasında kendine lâyük olduğu mevkii ahzedemesine sebep olmaktadır. Meyveciliği yalnız mevsim emtası olmaktan kurtarmak için bu işe uzun vadeli kredi tahsis etmek ve depo tesisatı vücade getirmek icap eder.

Yugoslavyada ziraatin pek ekstansif bir tarzda yapıldığını söylemiştik. Hayvancılığın kalite ve kantite itibarile gerilemesini intaç eden bu keyfiyet muhtelif sebeplere irca edilebilir: Cihan harbinden mütevellit teşevvüş, 1921 senesinde zuhur eden ve 900,000 adet hayvanatı bakariyenin ölümüne sebebiyet veren kuraklık, fena netice veren ziraat reformu, senevi tezayüt miktarını aşan mecburi ihracat hayvancılığı fena bir âkıbete sürükledi.

Sığırdan maada domuz da yetiştirilmektedir. Bu münasebetle zikre şayan olan bir mesele mısırın son zamanlarda ucuzlaması ve domuz yemi olarak istimal edilmesi ve ucuz ihraç maddesi meyanına geçmesidir. Koyun ve keçi gıda ve telebbüs ihtiyacını temin etmekle yerli ihtiyaca teka-bül etmektedir.

Hayvancılığın kalite itibarile tedennisine bir sebep te hayvan neveleri ıslahının ihmali ve ziraat reformu tatbikile bir çok kısarak ve numune çiftliklerinin tahribi olmuştur.

Hayvan ihracatı, ihracatı umumiyenin 1923 de yüzde 20,71 i, 1929 da yüzde 11,11 ve 1930 da yüzde 13,24 üne baliğ olmaktadır.

Hayvan servetine nazaran hayvanlardan istihsal edilen mekülât (süt, yağ ve peynir) in ihzarı henüz pek iptidaî vaziyettedir. Deri, kürk ve kösele imalinde bir tezat göze çarpmaktadır. Nihayet bir ziraat memleketi olan Yugoslavyanın ithal ettiği deri ve post ihracatından daha çok fazladır. Çünkü cüz'î olan kasapçılık deri sanayiine muktazi post verememekte ve yerli deriler dahilde kesilen zayıf hayvanlardan terekküp etmektedir. Bu hususta en mühim ithalât İtalyanın mukaddema Yugoslavyadan alarak yine ona ihraç ettiği iyi hayvanlardan neşet etmektedir. Et sanayiinin gerilemesi yalnız vasatî Avrupanın zirai proteksiyonizm'inden değil, aynı zamanda bu memleketlerde tehaddüs eden işsizlikten mütevellit et istihsalâkinin azalmasından ve bir de Arjantin'in frigorifik (soğuk hava) tesisatı ile Avrupa piyasalarına sevk ettiği buzlu etlerin rekabetinden ileri gelmektedir.

Cihan piyasasında vaki olan talep karşısında kümes hayvanatı gittikçe

ehemmiyet kesp etmektedir. Yugoslavya esasen bu sahada müsait şerait arz etmektedir. 1929 da yapılan bir tahmine göre kümes hayvanlarının mecmuu 17,5 milyon tutmakta ve yüzde 88 i tavuklara isabet etmektedir. Mamafi harptenberi tavuk nevileri de fenalaşmıştır. Bu mevaşi, yumurta, tüy ve saire gibi mevaddın ihracatı umum ihracatın yüzde 10 unu aşmakla bir ehemmiyet kesp eder. Bu kısımdan 1930 senesinde yalnız yumurtaların hissesi yüzde 7,55 e baliğ olmakta ve yumurta, hububat, hayvan ve odun gibi mühim ihracat mevaddı meyanında bir mevki işgal etmektedir.

Madencilik :

Tabii servetine rağmen madencilik henüz başlangıç devrindedir. Madenden en mühim mevkii işgal eden *kömür* bilhassa (Braunkohle) Lignit olup istihsali 1921 senesinden 1929 senesine kadar 2,08 milyon tondan 4,11 milyon tona çıkmıştır. Fazla miktarda kükürt ihtiva etmesinden ve az kalori vermesinden naşi kömürün nev'i pek iyi değildir. Bundan dolayı yerli sanayii için yerli kömür yerine ecnebi kömür ihrakı daha idareli oluyor. Seyri sefain ve sanayi için hariçten taş (maden) kömürü celp edilmektedir. En fazla kömür istihsal eden merkez Slovanya'dır. Bütün kömür istihsalinin $\frac{1}{2}$ 40 ı burada temerküz etmiştir. Son zamanlarda rağbet gören Bona kömür ocakları dar bir demir yolu ile raptedilmelerinden dolayı müşkül bir vaziyet arz etmektedir. Piyasaya sevk edilen Bona kömürlerinin kalitesi, cevheri tasfiye eden mütekâmil makine tesisatı ile, ıslah edilerek yükselmiştir. Henüz açılmamış maden kömürü menabiine malik olan Yugoslavya kömür hususunda atiyen emin bir vaziyettedir.

İthal edilen kömürün miktarı da sanayi inkişaf derecesi hakkında bir fikir verebilir. Bu ithalât 1923 senesinden 1930 senesine kadar 307 tondan 583 tona tezayüt etmiştir. Bu rakamlara nazaran Yugoslavyada istihlak edilen kömürün dahili kömür istihsalinin fevkında olduğu anlaşılır.

Deflationu mütaakıp kömür ocaklarında rasyonelization tatbik edilmek suretile müsmir neticeler elde edilmiştir. 1920 senesinde beher amele başına 99 ton isabet ederken 1929 da bu mikdar 168 tona çıkmıştır.

Demir serveti itibarile Yugoslavya Avrupanın en zengin memleketleri meyanına dahil olmaktadır. Bilhassa Bona'da istihsal olunan demir zikre şayandır. 1923—1930 senelerinde demir istihsali 244,000 tondan 431'000 tonu bulmuştur. Mahreçsizlik dolayısıyla demir istihsali tezayüt edememektedir. Rekabet mıntakası olarak şimalde Macaristan ve Çekoslovakya gös-

terilebilir. Bu hudutlar aşıldığı takdirde İsveç, Avusturya ve Alman rekabeti ile karşılaşılır.

Bakır istihsalinde de Avrupada mühim bir yer tutmaktadır. Hemen bütün istihsal Sırbistanda Bor madeninde yapılmakta ve ihracat ham bakır olarak yapılmaktadır. İstihsalin seyrini 1921 de 4,550 ton ve 1930 da 24,461 ton tutan ihraç rakamlarından istidlâl edebiliriz.

Tabii şeraite malik olup sanayileşen her memlekette olduğu gibi Yugoslavyada da madencilik sürati inkişafına şahit oluyoruz. Bu keyfiyete az istihsalde bulunan mıntakalarda bile tesadif edilir.

Boxit istihsalı 1921 den 1930 senesine kadar 10 bin tondan 94 bin tona, *Krom* istihsalı 1921 senesinde 11 tondan 1925 senesinde 12160 tona ve 1930 senesinde 53538 tona, *Kurşun* istihsalı 1920 de 32000 tondan 1930 da 176,000 tona çıkmıştır.

Yugoslavya'da mebzulen mevcut olan madeni yağ (Mineralöl) menabii sermaye fıkdanından dolayı işletilememektedir. Bundan naşi memlekete hariçten petrol gelmektedir. Mamafi bu ithalât 1921 senesinde yüzde2,51 den 1930 senesinde yüzde 0,45 suretinde gittikçe tenakus etmektedir. Bu keyfiyet kısmen düşen iştırâ kuvvetinee ve memleketin elektrikleşmesine irca edilebiir.

Sanayi :

Su kuvvetlerinin mevcut olmasından dolayı memleketin elektrikleştirilmesi gayet müsait bir vaziyet arz etmektedir. Yugoslavya 9,139,000 beygir kuvvetine balığ olan su kuvvetleriyle cihanda yedinci mevkiî ahzediyor. Bu kuvvetlerden ancak 166,000 beygir kuvveti istimal olunmaktadır. Esas hatların devletin ortasından geçmesi itibarile vaziyet daha müsait bir safha arz ediyor. Fakat müstehliklerin azlığı ve organizasyon noksanı elektrik ceryanının maliyet fiatını yüksek tutmaktadır.

Sanayi teşebbüslerinde de pek büyük tarakkıyata şahit olmaktadır : 1918 senesinde 1891 sanayi teşebbüsüne mukabil 1929 da 4031 teşebbüs vücuda gelmiş ve 1923 senesinde 354,000 e varan amele adedi 1928 de 566,000 e balığ olmuştur.

1929 da teşebbüsât şu suretle tasrif edilmiştir: 1387 zirai 705 hereste, 8 kâğıt, 158 maden ve izabe, 112 deri, 254 maden sanayii, 535 inşaat, 250 kimya, 279 mensucat ve 351 sair sınaî teşebbüsât.

Müsait şeraiti haiz olmasından dolayı sanayii ziraiye en ziyade inkişaf

eden sanayiden maduttur. Bu meseleye bundan evvelki ziraat bahsinde de temas edilmişti.

Bir kısım kereste sanayii ve madencilikten maada sanayi mamulâtı dahili ihtiyaca tekabül etmektedir. Yerli sanayi kendinden daha ucuz ve daha iyi istihlal eden ecnebi mamulâtın rekabeti karşısındadır. Fakat son zamanlarda yerli sanayi mamulâtı kalitesini ıslah etmekle ecnebi mamulât ile rekabet edecek mevkie girmiş bulunuyor. Ecnebi rekabetine karşı dahili sanayiın ruçhan ciheti iş kuvvetlerinin (amelelerin) ucuzca tedarik edilebilmesidir.

Memleketin yüzde 30,5 şî orman ile kaplanmış olduğundan odun sanayii gayet müsait istihlal şeraitini haiz bulunuyor. Orman miktarı itibarile de Yugoslavya dünyada yedinci mevkii almaktadır. Ormanların kısmı azamî karışık ve yapraklı ağaçlardan tereküp etmektedir (%37,1). Bu sanayide senede 12—14 milyon mikâbında kereste istihlal edilmekte ve bunlardan $\frac{4}{5}$ i dahilde sarf olunup mütebaki $\frac{1}{5}$ i ihraç edilmektedir.

Yugoslavya coğrafi vaziyeti ile Avrupa odun piyasalarına pek uzak değildir. Ormanlarında cihan piyasasının aradığı ağaç neveleri mebzuldür. Meselâ slavan çınarı bu cümledendir; diğer taraftan orman itibarile fakir Akdeniz memleketlerine su tarikile gayet ucuz nakliyat yapılabilir. Fakat müsait coğrafi vaziyetten, Yugoslavya odunlarının haiz olduğu kaliteden kâfi derecede istifade olunamamaktadır. Harbi müteakip senelerde, cihan piyasası odun için müsait bir vaziyet ahzederken, yine bu odunlar gayri muntazam münakaleden ve bir de kambiyonun mütehavvil vaziyetinden dolayı ihraç edilemedi. Bundan sonra da iktisadî teşevvüşler işтира kuvvetini azaltmış, istihlâki tenkis etmiş ve 1930 senesinde bu sanayi Rus dumping'i altında âzim ziyaa maruz kalmıştır. Fiatler 1929-930 a kadar yüzde 20 den yüzde 40 nispetine düşmüştür.

Bu meyanda en iyi mevkii muhafaza ve bir çok neveleri arzedan slavan çınarı olmuştur. İkinci nevi mahsulün vaziyeti hemen her memleketin bu mahsulü istihlal etmesi hasebile çok müsait değildir. Akdeniz odun piyasasında Yugoslavya kalite itibarile de iyi oduna malik olan Rumanya ile keskin rekabete maruz kalmaktadır; vasatî Avrupada Polonya ve garbî Avrupada şimalî Avrupa rekabeti ile karşılaşılır. Son zamanlarda Sovyet-Rusya malı bütün cihan piyasasını sarsmıştır.

Yugoslavya ormancılığının ehemmiyetini berveçhiati ihracat rakamlarında gösterir :

1930 senesinde orman mahsulâtı umum ihracatın yüzde 21,9 una baliğ oluyordu. Ticaret bilançosunun esas kalemlerini odun ve hububat teşkil eder. Odun ihracatından $\frac{3}{4}$ ten fazlası, yani umum ihracatın yüzde 17,06'sı inşaata müteallik odundan yani keresteden terekküp etmektedir. (1930) Mütebakisi demiryolu traversi (yüzde 2), ihrak odunu, toparlak odun, (Rundholz), odun kömürü ve odun mamulâtından terekküp etmektedir.

Çınar ve kestane ağaçlarından *odun hülâsaları* (Holzextrakt) istih-sal edilmekte ve bunların mikdarı senede 2,200 vagon tutmaktadır. Yu-goslavya odun hülâsalarının Avrupa piyasalarında biâman rakipleri cenubi Amerika'nın Quebracho - Extrakt'larıdır. Cenubi Amerika odun hülâsaları-nın faikiyeti, istihsal ve ihracatın büyük mikyasta yapılması ve deniz yolunun ucuzluğudur. Bbunlardan maada İtalya ve Fransa'nın kestane a-ğacı hülâsaları rekabetile karşılaşılmaktadır.

Mensucat sanayii 1928 de vaki olan yeni devletin teşkilile vücade geldi. Burada şayanı dikkat olan cihet Çekoslovakya ve Polonyadaki fabrikaların yüksek gümrükler ile himaye edilen bu memlekete akın etmiş olmalarıdır. Bilhasa Rusya piyasasını kaybeden Polonya sanayii için Yugoslavya sahası cazip bir vaziyet ahzediyordu. Mensucat sanayii ecnebi sermayenin eli altında olmakla beraber çok yakında, sanayiın buraya te-merküzü ve sermayedarların da buraya naklimekânı üzerine, millileşeceği zannolunmaktadır.

1925 senesinde mamul eşya üzerine vazolunan yeni hamî gümrüklerin-den sonra bu sanayi inkişaf etmeğe başladı. İthalât rakamlarını tetkik edecek olursak 1925 senesinden sonra ithal olunan mensucat makinelerinin ve bu sanayiın tesis termayesinin tevessü ettiğini görürüz. 926-928 senelerinde bu ithalâtın kıymeti, vasatî yüz milyon Dinar'a ve ondan evvelki senelerin mecmuu 94 milyon dolara baliğ olmuştur.

İthalâtın mikdar ve kıymeti azalmakla beraber yerli mamulât henüz mem-leketin bu husustaki ihtiyacına tekabül edememekte ve mensucat eşyası ithalâtı el'an mühim bir yekûn teşkil etmektedir. Bu ithalât 921 senesinde yüzde 42 iken 929 senesinde umum ithalâtın yüzde 30,8 derecesine düşmüştür. İtha-lât tenakusunun bir sebebinide memleketin azalan iş-tira kuvvetinde aramalıdır. Bu keyfiyeti bilhassa mensucat sanayii inkişaf etmiş memleketlerin eşya-sında tesbit edebiliriz. Eskiden mamul eşya celp edilirken bugün hemen münhasıran ham madde, bilhassa yün ve pamuk ithal edilmektedir.

Pamuk sanayii 1921 de 60,000 makara ve 3,200 tezgâhtan terekküp

ederken 1928 de 10 teşebbüse nazran 133,056 makara ve 10,739 tezgâhlı 43 teşebbüş vücade gelmiştir. *Yün sanayii* de bu tarzda inkişaf etmektedir. *İpek* maddelerin ithalâtı halkın ipekli kumaşlara gösterdiği rağbet ve dolayısıyla tezayüt eden istihlâk neticesinde, gittikçe artmaktadır. En çok ithal edilen ipek iplikleri ve ipek kumaşlardır.

Diğer taraftan cenubî Sırbistanda, Hırvatistanda ve Voyvodina eyaletlerinde koza ve ham ipek istihsal edilmektedir. Fakat bunları işliyecek dahilî fabrikaların mevcut olmamasından dolayı ham maddeler harice satılmaktadır. Harbî umumiden evvel istihsal edilen 2,3 - 3 milyon kilo kozaya mukabil bugün ancak 1 milyon kilo istihsal edilebilmektedir. Tedenninin sebebini devletin inhisarî iktisat siyasetinde aramak icap eder.

Sair sanayiden zikre şayan olanlarından birini de, gittikçe ehemmiyeti yükselen, *çimento sanayii* teşkil eder. 1920 senesinde 2,031,000 ton tutan bu istihsal 1927 de 7,127,000 tona çıkmıştır. 1,5 - 2 milyar ton tahmin edilen çimento sanayii Dalmaçya'da inkişaf etmiş, kalite ve verim kabiliyeti itibarile temeyyüz etmiştir. Yugoslavya umum ihracatında çimento ihracatı takriben yüzde 2 nispetinde bir yer tutmaktadır.

II. İKTİSADİ MÜNASEBETLER

Ticaret bilançosu:

Yugoslavya münasebette bulunduğu memleketler dairesini seneden seneye genişletmektedir. 921 senesinde Yugoslavya 34 memlekete ihracat ve 36 devletten ithalât yapmıştır. 1929 senesi ihracatına 74 ve ithalâtına 84 devlet iştirak etmiştir. Bu münasebetlerin mâna ve ehemmiyetlerini anlamak için iktisadî vaziyeti ifade etmek itibarile büyük bir kıymeti haiz olan ticaret bilançosunu tetkik etmek icap eder. Çünkü bu muvazene, ancak krediler ve ufak mikyasta ecnebi seyyah ve seyrisefain varidatından terekküp eden passif *tediyat* bilançosunun açıklarını kapamak hususunda mühim bir rol oynar. Yugoslavyada *tediyat* bilançosu tertip ve tesbit hususunda müteaddit teşebbüslerde bulunmuş fakat bunlardan hiç biri exakt bir mahiyet arz edememiştir. Yugoslavya ticaret bilançosu müteaddit aktif ve passif devreler göstermektedir [1]. Yugoslavya ihracatının mühim bir kısmı ziraat

[1] Passif ticaret bilançosu devreleri: 1919-1923, 1927-1928, 1930.
Aktif ticaret bilançosu devreleri: 1924-1926, 1929.

mahsullerinden terekküp etmesi ve bunun ise rekoltelerden muallak bulunması ticaret bilançosunun tahavvüllerine sebebiyet vermiştir. Yalnız müstakar kalan odun ihracatı bu tahavvülleri bir dereceye kadar paralize edebilmiştir. Passif bilanço senelerinin passivite'si aktif bilanço senelerinin aktivitesinin fevkine çıkmasile zirai mahsulâtın mütemadiyen fena neticeler verdiği ve buna ilâveten zirai istihsalin, nüfus tezayüdünün gerisinde kaldığı müşahade edilmektedir ; nihayet (kuru erik, et ve un gibi) bazı ihracat maddelerinin rağbetten düşmesi de buna tesir etmiştir[2]. 1930 senesinin ticaret bilançosu 6,780,054,000 dinar ihracat ile ve 9,960,113,000 dinar ithalâtle 180,059,000 dinarlık bir açık arz ediyordu. Bu passivite ziraat ve odun piyasalarının fena konjunktur'undan ileriye gelmiştir.

Bu vaziyet gösteriyor ki, eski senelerin ticaret bilançosu istihsal şartına muallak olurken son senelerin ticaret bilançoları daha ziyade konjunktur harekâtından [vaziyeti iktisadiyenin yükselip alçalması konjunktürü ifade eder — M. E.] tahassul etmektedir. Ticaret bilançosunun çok müsait olmasının sebebi Yugoslavya'nın ihraç ettiği mevaddın cüz'î fakat ithal ettiği mevaddın yüksek kıymetli mallardan terekküp etmesidir. Bu keyfiyet, Yugoslavya istatistikine istinaden ihracat ve ithalâtın mukayesesile daha bariz bir şekilde ortaya çıkar. (Ticaret istatistiğinin beynelmilel eşya tasnifine nazaran) :

1930 senesi haricî ticaret vaziyeti :

Mevât	İhracat			İthalât		
	Ton	Bin Dinar	%	Ton	Bin Dinar	%
1. Canlı hayvanat	98 807	882 803	13,02	835	26 714	0,38
2. Gıda maddeleri ve içkiler	987 234	2 480 127	36,58	165 608	580 487	8,34
3. Ham maddeler ve yarı mamul eşya	3 498 429	2 900 167	42,77	975 075	1 286 783	18,49

[2] V. Milenkoviç'e müracaat. Naša spoljna trgovina (ticareti hariciyemiz), Economist Beograd, No. 3 , 1930.

Mevat	İhracat			İthalât		
	Ton	Bin Dinar	o/o	Ton	Bin Dinar	o/o
4. Mamul eşya	148 752	516 405	7,62	372 065	5 060 083	72,70
5. Altın ve gümüş	1	552	0,01	0	6 046	0,09
Yekûn	4 733 223	6 780 054	100,00	513 583	6 960 113	100,00

Bu tabloya bakacak olursak ihracatın yarısını ziraî mahsulât teşkil ettiğini görürüz. Tam mamul maddelerinin ihracatta nispeti ancak yüzde 7,62 dir. İthalâtta vaziyet aksine olup tam mamul maddelerinin hissesi $\frac{3}{4}$ nispetindedir. Mamafi mensucata müteallik ham madde gibi memlekette işlenen ham mevadın ithalâtı gittikçe tezayüt etmektedir. Gıda maddelerinden bilhassa müstemleke eşyası bilhassa pirinç, kahve, şeker ithal edilmekte fakat millî iştirâ kuvvetinin azalmasından dolayı bunların miktarı da azalmaktadır. Diğer taraftan memlekette şeker sanayii gibi ham madde işleyen fabrikalar vücutte gelmektedir.

Ticari münasebetleri tahlil ve tefrik edebilmek için mühim mevadın ihracat ve ithalât istatistiklerini berveçhi atı arze ediyoruz :

Mühim mevattan Yugoslavya ithalâtı (Umum ihracat kıymetine nispetle:)

	1925	1926	1929	1930
	o/o	o/o	o/o	o/o
Demir malzeme	8,80	8,56	11,60	11,16
Pamuk	24,09	22,27	18,92	19,56
Yün	9,73	10,64	7,72	8,11
Deri	4,56	4,53	3,42	4,35
Kahve	3,17	3,09	2,93	1,90
Kömür	3,07	2,61	2,99	2,85
Makine	4,21	5,04	7,57	6,70
Elektro-teknik apareleri	1,24	1,68	2,45	2,89
Transport vasıtaları	1,75	1,95	2,29	2,47

Yugoslavya ihracatından mühim maddeler
(Umum ihracat kıymetine nispetel)

	1925	1926	1929	1930
	%	%	%	%
Buğday	5,63	10,82	15,52	6,99
Kuru mısır	23,08	17,12	3,45	8,08
Buğday unu	2,23	2,01	0,44	0,33
Taze meyva	0,71	1,09	1,60	4,30
Kuru erik	2,14	2,99	0,99	0,67
Hublon =Şerbetçi otu ..	2,74	2,64	0,61	0,32
Kenevir	1,41	1,26	1,62	1,26
Diri hayan	8,84	11,80	11,11	13,24
Et	4,04	4,56	3,49	3,55
Yumurta	6,84	7,76	5,74	7,55
Deri	1,52	1,37	2,02	1,54
Odun	15,14	12,99	23,11	21,43
Çimento	1,95	1,62	2,07	2,24
Ham bakır	2,56	3,21	5,67	7,34

İthalât ve ihracat yapılan memleketler :

Yukarıki tablolara nazaran Yugoslavya haricî ticaretinin, sanayi memleketleriyle ve ezcümle vasatî Avrupa memleketleriyle olduğunu görmekteyiz:

1930 senesinde

	İhracat	İthalât
	%	%
Avusturya	17,68	16,82
Almanya	11,66	17,55
Çekoslovakya	8,20	17,60
Macaristan	7,18	5,83
İsviçre	2,63	1,60
Birlikte	47,35	59,04

Mezkûr memleketler Yugoslavyaya sanayi mamulâtı ithal etmekte ve ona mukabil ziraî mahsulât almaktadırlar. Bu iki iktisat mıntakasının tabii mü-nasebetleri son zamanlarda vasatî Avrupanın ziraî himaye sistemi (Agrarpro-tektionismus) ve Yugoslavyanın sanayii himaye sistemi (Industriepro-tektionismus) neticesinde sekteye uğramıştır.

Buğday piyasalarında Yugoslavya deniz aşırı memleketlerin rekabetin-den maada Romanya'nın şiddetli rekabetile karşılaşmaktadır. Rekabet mücadelesi yalnız miktar itibarile tecelli etmiyor. Çünkü Yugoslavya va-satî Avrupa buğday ihtiyacının ancak yüzde 3-5 nispeti temin edecek bir vaziyettedir; fakat kalite itibarile de Yugoslavya malı standardize edil-medüğinden dolayı nefaseti ile mukayese edilemiyecek dun bir fiat ahz edebilmektedir. Hayvan ihracatında Macaristan, Polonya, ve Rumanya rekabetile karşılaşmaktadır.

Ziraat himaye sistemi suretile işlenmiş ziraî mahsulât ihracatı sektedar olmuştur. Meyve ihracatı, deniz aşırı memleketlerin rekabetine rağmen mütemadiyen hali inkişaftadır.

Mezkûr memleketlerden yapılan ithalât Yugoslavyanın sanayi mamu-lâtına ihtiyacı olmasından naşi bu memleketlere vaki ihracatından daha fazladır. Esasen Yugoslavyaya yapılacak ithalât Yugoslavyanın vasatî Avrupaya yapacağı ihracattan daha kolaydır. Vasatî avrupada cari ziraat himaye sistemi hariçten gelecek mahsulâtı ziraiyeye müşkülât arzettek-tedir. Yugoslavyanın ithal ettiği mevat meyanında bilhassa makine ve muh-telif sanayi mamulâtı gelir.

Garbî Avrupa piyasaları daha ziyade hububat alıcılarıdır. Hububatı Braila tarikile Rumanya üzerinden ve odunu Yunanistan üzerinden celp ederler.

1930 senesinde

	İhracat	İthalât
	%	%
Fransa	4,18	3,87
İngiltere	1,54	5,92
Belçika	1,24	0,97
Hollanda	0,90	1,23
Birlikte	7,86	11,99

Garbî Avrupadan muhtelif mamul eşya ve ham maddeler bilhassa kö-

mür ve mensucat eşyası ithal edilmektedir. Yugoslavyanın garbi Avrupa piyasalarile sıkı ticareti hariciye münasebetine girememesinin sebebi memleketinin vasatı Avrupa gibi bu piyasalara da doğru yolu olamamasından ileri gelir.

Akdeniz havzası memleketlerine Yugoslavya odun ve çimento sevk eder. Su yolunun ucuzluğundan dolayıdır ki Yugoslavyanın bu memleketlere olan ihracatı bunlardan olan ithalâtının çok fevkindedir. Bilhassa İtalya en mühim odun ithalâtçıları meyanında gelir. İtalyaya sevk edilen odun, kerestelik odunun yüzde 55 ini teşkil eyler. Oraya vaki olan hayvan ihracatı da mühim bir yekûn tutar. İtalyanın Yugoslavya ile olan ticaret bilançosunun mütemadiyen passif olması bu noktadan calibi dikkattir. 1930 senesinde İtalya Yugoslavya ihracatında yüzde 28,31 nispetinde bir mevki tutmuş ve ithalâtına yalnız yüzde 11,25 nispetinde iştirak edebilmişti.

Balkan memleketlerinin harici ticarete iştirak hisseleri nispeten cüz'îdir. Yunanistan ve Rumanya transit memleketi olmak itibarile bir ehemmiyet hesp etmekte ve Bulgaristana yapılan ihracat ta mezkûr memleket rekoltesinin gayri müsait gittiği senelere inhisar etmektedir.

1930 senesinde

	İhracat yüzde	İthalât yüzde
Arnavutluk	0,27	0,06
Bulgaristan	0,25	0,15
Yunanistan	6,05	0,75
Rumanya	2,95	3,20
Türkiye	0,15	0,18
Birlikte	9,67	4,43

Deniz aşırı memleketlere hububat, odun ve çimento ihraç edilmekte ve ekseriya müstemlike eşyası ithal olunmaktadır. Vasatı Avrupa memleketleri bilhassa Almanya ve Avusturya ile olan ticarete bazı tahavvüller vukua gelmiştir. 1921 senesinde umum ihracat ticaretinde Avusturyanın hissei iştiraki yüzde 35,86 ve umum ithalât ticaretinde yüzde 28,15 ve 1930 ihracatı umumiyesinde yüzde 17,68 ve ithalâtı umumiyesinde yüzde 16,82 dir. Yeni Yugoslavya devletinin teşekkülünü takip eden senelerde Avusturyanın ehemmiyeti, eski Sırbistanın Avusturya ile olan iktisadi mü-

nasebeti hasebile büyüktü. Fakat seneler geçtikçe Yugoslavya bir takım yeni münasebat tesis etmiş ve müsait piyasalar bulmağa muvaffak olmuştu. Avusturya ile olan münasebatta Avusturyanın tatbik ettiği ziraî himaye siyaseti bu hususta bir engel teşkil ediyordu.

Harici ticarete Almanya gittikçe mühim bir mevki ihraz etmektedir. Fakat burada ayrıca kaydedilmesi icap eden bir nokta varsa oda Yugoslavya statistiğinde tazminat olarak verilmesi icap eden meblâğın hesap edilmemesidir. Almanya 1930 da ticareti umumiyenin yüzde 6 teşkil ediyordu. Almanyaya tekaddüm eden İtalya yüzde 18,9 ve Avusturya yüzde 15,6 nisbetleriyle iştirak ediyorlardı. Çekoslovakya Almanyadan sonra yüzde 12,9 ile geliyor. İthalatta Almanya 1930 senesinde yüzde 17,55 ile ikinci mevkii ihraz ediyor, fakat Çekoslovakya yüzde 17,60 ile Almanyaya tekaddüm ediyordu. 1931 senesinin ilk nısfında Almanya Yugoslavya ithalâtında yüzde 18,86 ile birinci mevkii ihraz ediyordu. 1930 senesinde Almanya yüzde 11,86 ile üçüncü mevkii işgal etmekte ve bu suretle İtalyadan (yüzde 28,31) ve Avusturyadan sonra (yüzde 17,68) geliyordu. 1931 senesinin ilk nısfında Almanya yüzde 13,37 ile yine üçüncü mevkii işgal ediyordu.

Yugoslavya ile vaki münasebatta Almanya aktif bir ticaret bilançosu arz etmektedir. İhracatta en mühim rol oynayan maddeler meyva ve yumurta, ham bakır ve odundur.

Almanya bu mevadın başlıca alıcıları meyanındadır. Hayvan postlarının, keten ve kenevirin ihracı da gittikçe tezayüt etmektedir. Almanya Müitehidei Amerika ile beraber Yugoslavyadan büyük mikyasta afyon alır. Yugoslavyanın ithal ettiği mevât meyanında da bilhassa mensucat ve ziraat makinelerine, elektrik makinelerine, sair demiryolu malzemesini ve muhtelif demir eşyasını zikredebiliriz. Ziraat ve elektrik makineleri ithalinde Almanya karşısında Macaristanı rakip olarak bulmaktadır. Yugoslavyanın Almanya ile olan münasebeti bilhassa harp tazminatının aynı olarak ödenmesi tekevvün etmiş ve bu münasebet Alman eşyasının ve Alman ticaretinin daha sağlam ve esaslı olduğu kanaatini bir kat daha teyit etmiştir.

Ecnebi sermayesi

Millet iktisadiyatının hariç memleketler ile olan münasebatını tetkik ederken en ön safta gelen faktör ecnebi sermayesidir. Yugoslavyadaki sermaye fıkdanı hasebile sermaye henüz teraküm emiş bir vaziyette de-

ğildir. Mamafî sermaye plasmanlarına memlek çok müsait vaziyet arzeder; bundan dolayıdır ki muhtelif ecnebi sermaye grupları arasında şiddetli bir rekabet baş göstermiştir.

Ecnebi sermayedar tamamıyla tebellür etmiyen siyasi ve iktisadi vaziyet karşısında sermayesinin riskinden içtinap ediyor, diğer taraftan bazı devlet mahafili Otarki (kapalı iktisat) prensibini kabul etmek suretile ecnebi sermayeye karşı durmak temayülünde bulunuyorlar. Eski Avusturya Macaristan hükümdarlığına ait olan yerlerden Avusturya ve Macaristan sermayeleri olan irtibatlar kısmen eski şeklini muhafaza etmekte ve kısmen de zail olmaktadır.

Fransız sermayesi Hırvatistanda odun sanayiinde harpten evvelki vaziyetini kaybetmiş, fakat buna mukabil son senelerde Sırbistan maden sanayiine hülul edebilmiştir. İngiliz sermayesi odun sanayiinde ve maden sanayiinde büyük terakkiler göstermiş, İsveç ve İsviçre sermayesi de elektro teknik sanayii sahasına girmiştir. Yalnız Alman sermayesi Almanyanın geçirmekte olduğu müşkül, vaziyeti iktisadiye hasebile yeni teşekküller vücade getirmemekte ve yalnız ticaret sermayesi olarak çalışmaktadır. Bundan maada Alman sermayesi bazan köprü inşası ve havai hatlar tesisatı gibi faaliyetler de göze çarpmaktadır. Fakat eski ve fevkalâde ümitbâhs olan elektro teknik sanayiindeki yerini bu gün tamamen İsveç sermayesine terketmiş bulunuyor. Fransız sermayesinin Fransız-Yugoslavya dostluğu neticesi olarak memlekete girdiğini iddia etmek pek doğru değildir. Bu dostane münasebet belkî sermaye hareketini takviye etmiştir.

Hırvatistanın odun sanayii ve bilhassa meşhur çınar istihsalini bir asırdanberi Fransızlar tarafından yapılmaktadır. Fransız sermayesinin en fazla yatırıldığı yer maden sanayiidir. Sırbistanın enbüyük bakır madeni olan Bor madeni Fransız sermayesi tarafından işletilmektedir. Bu maden Yugoslavyanın en büyük teşebbüslerinden madut olmakta ve 100 franklık nominal kıymeti olan aksiyonu Paris borsasında 4500 frank olarak note edilmekte ve 300 frank dividan (temettü) vermektedir. *Fransız sermayesi* Dalmaçya çimento fabrikalarından *İtalyan sermayesini* uzaklaştırmış ve son zamanlarda Dalmaçyada 130 milyon frank esas sermayeli ve su kuvvetlerinden elektrik istihsal eden bir şirket tesis etmiştir.

Gemi inşaatında da *Fransız sermayesi* çok muvaffak olmuştur. Odun sanayiinde İngiliz sermayesi memlekette enbüyük teşebbüsü vücade

getirmiştir. (İngiliz, Yugoslavya odun destilasyon anonim şirketi). Bir vakıtlar Almanlar tarafından işletilen bu müessese 1929 senesinde İngilizlerin eline geçmiş bulunuyor. İngilizlerin tesis ettikleri mühim teşebbüslerin biri de «Trepcka Mines Limited» ismile ve 1000000 sterlin esas sermayeli şirkettir. Bu teşebbüs cenubî Sırbistanda sair altı maden dolayısıyla Schirf şirketini vücade hetiren « Selection trust company » nin tesis ettiği şirketlerden biridir.

Deniz inşaatında da İngiliz sermayesine tesadüf edilmektedir. İngiliz sermayesi Yugoslavyada Fransız sermayesinden sonra gelmektedir. Elektrik tesisatının temerküz ettiği «Voyvodina» elektrik sanayiinde İsveç sermayesi» hemen hemen inhisarî bir vaziyet almaktadır.

Ziraat makineleri ve sütçülük tesisatında da İsveç sermayesine tesadüf edilmektedir. Yugoslavyanın İsveçten yaptığı istikrazlar neticesinde 5 kibrit fabrikası İsveçlilerin tahtı tasarrufuna geçmiştir. Elektro teknik sanayiinde İsveç sermayesinden sonra ve daha cüzi miktarda *İsviçre ve Amerikan sermayeleri* çalışmaktadır. *Amerikan sermayesi Standardoil ve Vacuum şirketleri ve şubelerini vücade getirmiştir. Belçika sermayesi Sırbistan ve Hırvatistan madenlerinde iş bulmakta ve Bosnada Sukovac soda fabrikasına sahip olmaktadır. Odun ve makine sanayiinde Avusturğa sermayesi, şeker sanayiine Çekoslovak ve Macar sermayeleri mensucat sanayiine Çekoslovak ve Polonya sermayeleri ve çimento sanayiine İtalyan sermayesi iştirak etmektedir. Eçnebi sermayesi sanayi sahasından ziyade bankacılık sahasına gelmekte ve bankalar vasıtasile indirekt bütün iktisadiyata tesir etmektedir. 7 büyük bankadan dördü ve 36 vasat bankadan 11 i ecnebi sermayesi vasıtasile işletilmektedir.*

Yugoslavya bankacılığında sanayii finanse eden ecnebi sermayesinin hissesi ve ehemmiyeti çok mühimdir. Bu sahada en çok muvaffak olan Avusturya ve Macar sermayeleridir. Bu sermayelerin eski Avusturya-Macaristan imparatorluğu zamanında tesis etmiş oldukları bankalar buna zemin teşkil etmişlerdir. Son zamanlarda Çekoslovak sermayesi de bankacılık sahasına gelmektedir.

İngiliz ve Fransız sermayeleri mevcut olan müsait fırsatlara rağmen iştiraktan içtinap etmektedir. Vasati Avrupada tahaddüs eden son iktisadi vaziyet icabı olarak Macar ve Çekoslovak sermayeleri Yugoslavyadan çekilmektedirler.

Devlet borçları

Ecnebî tesiri bilhassa Devlet istikrazları şeklinde tezahur etmektedir. Harpten evvelki, harp zamanındaki ve harpten sonraki borçların konsolitesi (tahkimi) 1931 senesinde (stabilisation istikrazından sonra) 2796568000 Reichsmark [1] a baliğ oluyordu. Bu meblâğdan yüzde 84,1 ü harici ve yüzde 15,9 i dahili borca ait idi. Bu istikrazlara üç gurup iştirak ediyordu: Fransız, Amerikan ve İsveç gurupları. 1923 senesinde %5 faizli Fransız istikrazı üç yüz milyon Fransız frangı ve 1931 senesinin para istikrarını temin için aktedilen yüzde 7 faizli istikraz 1052 milyon Fransız frangı tutmaktadır. Amerikalılarla aktedilen istikraz Blaire gurubu vasıtasile yapılmış ve 1922 de 15,250,000 dolar tutarında yüzde 8 faizli ve yüzde 93 rayiçle ve 1927 de 30 milyon dolarlık yüzde 7 faizli ve yüzde 82 rayiçli istikraz aktolunmuştur. İsveç ile yapılan istikraz yüzde 6¹/₄ faizli ve 22 milyon dolar tutarında idi; bu istikraz kibrit trüst (inhisar) ünün verilmesi suretile vücade gelmiştir.

Harp borçları 1,209,021,000 Reichsmark'a baliğ olmakta ve bundan yüzde 27 si Amerikaya, yüzde 56 sı İngiltereye ve yüzde 17 si Fransaya isabet etmektedir. Harpten evvelki borçlar büsbütün karışık bir manzara arz etmektedir. Bunun böyle olmasına sebep borçlardan bir kısmının eski Avusturya ve Macaristana ve eski Sırbistana ait olmasıdır; yeni teşekkül eden devlet, mikdarı henüz tesbit edilmemiş bu borçları üzerine almıştı.

Devlet borçlarının tediyesinde Alman tazminatından son derece istifade edilmektedir. Almanyadan aldığı tazminattan Yugoslavya bütün harp borçlarını, malûlin ve harp tazminatı ve taahhüdatını tesviye etmektedir. 1931-1932 senesinde Almanya tazminatı 79,300,000 Reichsmark tutmakta ve bu miktar dünyunuumumiyenin yüzde 89,6 una baliğ olmaktadır. Bu mikdar 35 milyon Reichsmark aynı ve 44,300,000 Reichsmark tazminattan tereküp edecek ve bu suretle Alman nakdi tazminatından dünyunuumumini- nin yüzde 59 u tediye edilebilecekti. Fakat Hoover planı mucibince Almanyanın Yugoslavyaya vermek mecburiyetinde olduğu bu tazminatta sekete uğradı. Yugoslavya devlet borçları sair Balkan devletleri borçlarından daha fazla değildir. 1930 - 31 senesi devlet bütçesinde

[1] Reichsmark Türk parasile takriben elli kuruş.

düyunu umumiyeye yüzde 7,6 ayrılmış ve Rumanya bütçesinde ise buna yüzde 17 tefrik edilmiştir.

Umumî borçlardan beher nüfusa isabet eden miktar takriben 207 R. M. Rumanyada ise 233 R. M. dir.

III. DEVLETİN İKTİSAT SİYASETİ

Yukarıda Yugoslavya iktisadiyatının prekapitalist bir sistemden kapitalist sisteme doğru bir istihale geçirdiğini söylemiştik. Bu inkışafı bünye itibarile tetkik edersek memlekette ihmal edilmiş ziraatin yanında sanayi gittikçe terakki ettiğini görürüz. Ticaret münasebetlerinin tevessü ettiğini memleketin cihan iktisadiyatına doğru ilerlediği müşahede olunmaktadır. Bu iktisadî kuvvetlerin insanlar tarafından hüsnü istimal edilerek bir iktisat siyasetinin ne şekilde tecelli ettiğini aşağıdaki satırlar bize gösterecektir.

Gerek ziraat siyaseti ve gerek sanayi siyaseti memleketin bünyesi hakkında bir fikir vermektedir. Ticaret siyaseti daha ziyade bir istihale rejimi arz ediyor. İstihsal siyasetini tanzim etmek itibarile ekseriya mühim bir rol oynayan bu siyaseti tahlil edelim.

Ticaret siyaseti:

Yugososlavya ticaret siyasetinin hututu inkışafiyesi iki kuvvetin müşterek ve müteakıl tesirlerinin neticesi olarak tezahur etmektedir. Bu iki kuvvet devletin tatbik ettiki iktisat siyaseti ve iktisadî gurupların menfaati hususiyeleridir. Yeni devlet bilhassa hini teşekkülünde tamamiler merkantilist bir siyaset takip ediyordu; bu siyaset icabı olarak devletin mümkün olduğu kadar müstakil olarak çalışması ve harici tesirlerden masun kalması icap ediyor idi. Devlet gümrük siyaseti vasıtasile iktisadiyatı sevk ve idare ediyor; fakat bu meyanda muhtelif iktisadî zümrelerin menfaatlerinin mutazarır olmasına sebep oluyordu.

Bu hattı hareketten çok defalar sanayi ve ziraat istifade ediyordu. İstihdaf edilen gaye milli iktisadiyatta bir vahdet yaratmaktı. Fakat bu siyaset ekseriya ilk senelerde aksülameller vücade getiriyordu. Devlet idaresindeki tecrübesizlik, siyaset adamlarının bidayette aynı hudutlar dahilinde yaşamadıklarından yeni memleketin ihtiyaçlarını tamamen bilmeleri ve devlet makinesinin tam bir şekilde organize edilmiş olmaması

siyasî noktâi nazarların iktisadî menfaatlerin fevkinde olması (hemen hemen her yeni teşekkül eden devletlerde olduğu gibi) ve bilhassa devletin malî ihtiyacı, malî noktâi nazarlara göre iktisadiyatı tanzime sevk ediyordu. İktisadiyatla alâkadar zümre dahi devlet siyasetini tesiri altına alıyordu. Sanayi ecnebi mamulâtına karşı yüksek hamî gümrükler talep ediyor, diğer taraftan ziraat kendine lâzım olan makine ve alâtı ucuzca tedarik edebilmek için gümrüklerin indirilmesini istiyordu.

Müstehlikin gittikçe azalan iştira kuvvetine uymak isteyen ticaret te gümrük resimlerinin indirilmesini istiyordu. Memleketin iktisadî ve siyasî seviyyesi merkantilist bir siyaseti doğru buluyordu.

Harpten sonraki devirde eşya fıkdanı ile karşılaşmış ve bunun önüne geçmek isteyen devlet *ihracat ve ithalât yasakları* gibi bazı tedbirler ittihazına mecbur olmuştu. Memlekette yeknasak bir gümrük tarifesi mevcut olmadığından 11. 3. 919 da Sırbistan gümrük tarifesi bütün memlekete teşmil edildi.

Bundan dolayı Yugoslavya ticaretinin ilk seneleri, eski Sırbistan ticaret siyasetinin bir temadisi addedilebilir. Fakat eski Sırbistan tarifesi-
sinin küçük ve iktisaden inkişaf etmemiş bir memleketin bünyesine biçilmiş olması bugün bünye itibarile başka bir manzara arzeden bir ülkeye tatbiki bir çok mazarrat tevlit etmişti [1].

Umumi harp neticesi olarak tahaddüs eden eşya fıkdanı 1922 ve 923 senelerinde izale edilmiş ve yeni istihsale başlamak zamanı gelmişti. Yine bunun neticesi olarak *kapalı iktisat sisteminden* ve iktisadî bazı memnuiyet siyasetinden *en ziyade mazharı müsaade* millet siyasetine rücu edilmiştir. İlk senelerde ticaret siyasetinin muvaffakiyetle idare edilememesi pek çok faydeler husule getirmemiştir. İthalât ve ihracat yasakları siyasetile gümrük tatbikatı arasında tereddüt ediliyordu. Gümrük resimlerinin müstakar kalmaması memleket dahilinde de bir çok zararlar ika ediyor ve tüccarı doğru hesaplar yapmaktan men ediyordu.

Gümrük resimleri yüzde 1100 nispetinde tezyit edilmiştir. Umumi arzu üzerine 20. VI. 1925 tarihinde yeni muhtar tarife tatbik edilmiştir.

Bu sene Yugoslavya ticaret siyasetinde bir tebeddül vukua gelmiştir ; çünkü aynı sene zarfında da vasatı Avrupa'da sanayi memleketlerinde zi-

[1] Dr. Welimir Bajkitch: Yugoslavya ticaret siyaseti. Schriften des Vereins für Sozial politik. 171, Band, 2, Teil, München Leipzig 1925.

raat himaye siyaseti başlamış ve bunlar ilk senelerde bazı baytarî pulisî tedbirlerle ticaret muahedelerinden inhiraf etmişlerdir. Bu seneden itibaren Yugoslavya muhtelif devletlerle ticarî münasebatını tanzim etmiş ve hemen bütün memleketlerle ticaret mukaveleleri aktetmiştir. 1930 senesinde Yugoslavya dokuz devletle gümrük tarife mukavelesi ve 89 devletle en fazla mazharı müsaade esasına müstenit mukavele yapmıştır.

İtalya, Avusturya, Almanya, Yunanistan, Fransa, İngiltere, Belçika, Lüksenburg ve Arnavutluk ve İspanya ile tarife mukaveleleri mevcuttur. 31. III. 1931 tarihinde de Çekoslovakya ile mukavele aktedildi. Yugoslavya 1930 senesi sonunda Rusya, Bulgaristan, Türkiye ve Litvanyadan mada bütün Avrupa devletleriyle bir mukavele ile bağlanmıştır.

Bütün bu ticaret mukavelelerinde Yugoslavya kendi memleketinin zirai ve sınaî menfaatleriyle ecnebi memleketlerin sınaî istilâ siyaseti veyahut zirai himaye siyaseti menfaatlerini temin etmek mecburiyetinde kalıyordu.

Münakale ve tarife siyaseti:

Ticaret siyasetile yakından alâkadar olan siyasetlerden münakale ve tarife siyasetini zikredebiliriz. Henüz inkişaf etmemiş olan Münakale haricî siyasetin inkişafına mani oluyor ve aynı zamanda vücade gelmekte olan istihsale bir çok müşkülât arz ediyordu. Devletin teşekkülünde yeknasak bir demiryolu şebekesi mevcut değildi. Bütün Slovenya demiryolları Triyesteye ve Viyanaya müncer oluyor, Hırvatistan ile irtibat edemiyor, diğer taraftan Voyvodina demiryolları Budapeşteye doğru istikamet alarak denizle irtibat tesis edemiyordu. Esasen Sırbistan demiryolları da eski Avusturya macaristan devleti aksamile tesisi rabita edememişti. Bütün bu hatları yeniden tanzim etmek hususunda yeni Yugoslavya devletinin sarf ettiği mesai inkâr edilemez. Organizasyon itibarile münakale vaziyeti henüz tam bir vaziyet arz edememektedir. Demiryolu müdürlüklerinin iktisadî noktai nazardan ziyade idarî noktai nazara göre tanzim edilmiş olması buna başlıca sebep teşkil etmiştir. Haricî ticaretin daha ziyade su tarikini tercih etmesi hasebile Yugoslavya ticaret filosu, umumî buhrana rağmen, inkişaf arz ediyor. Ticaret filosu 1921 - 1930 senelerinde 114,388 Br. R. tondan 350,000 brutto registro tona çıkmıştır. Yugoslavya deniz ticareti inkişafına muhacirlerin deniz aşırı memleketlere olan nakilleri çok yardım etmiştir. Şile hükûmetinin Yugoslavya muhacirlerini çalıştırmasına mukabil

Yugoslavya gemileri oradan posta naklediyorlar ve bu serviste inhisarî bir vaziyet alıyorlardı.

Yugoslavya umum haricî ticaretinden 1925 senesinde yüzde 26,3 ve 1929 senesinde yüzde 35 deniz tarihile yapılmıştır. Tahminen bütün odun ihracatı ile hububat ihracatının büyük bir kısmı da bu tarzda sevk edilmektedir. Bir vakitler Rumanyada İbrail limanı veya Tuna mansabı tarihile sevkedilen hububat son senelerde milli limanlar üzerinde yapılmaktadır. Bundan maada İtalyaya vaki olan çimento ihracatı tezayüt etmekte ve Bauksit ihracatının takriben yüzde 80 deniz tarihile Hollandaya ve oradan Almanya sevkolunmaktadır. Deniz tarihile vaki olan ithalatta en mühim bir mevki işgal eden İngiltereden ithal edilen kömür ve şimali Afrika memleketlerinden tedarik edilen fosfatdır. Deniz tarihile yapılan haricî ticaretin $\frac{1}{4}$ ü Yugoslavya gemilerile ve takriben yarısı İtalyan gemilerine hasredilmektedir.

Nehirleri bol olan Yugoslavyada zannolunduğu gibi nehir nakliyeciliği inkişaf edememiştir. Navlunların yüksek olması ve hattâ devletin teşekkülünü müteakıp navlunların demiryolu tarifesinden yüksek olması bu sahayı geride bırakmıştır. İhracatın büyük bir kısmı hububattan ve ithalâtın yüzde 60 nispetinde kömür ve kok kömüründen tereküp eder. Bilhassa ihracatta en mühim rol oynanan tarik Tuna yoludur.

Yugoslavya transit ticareti mutavassıtlığına müracaat ettiği İtalya, Yunanistan ve Rumanyadan oldukça kurtulmuş ve menşe ve mahreç memleketlere direkt yollar tesis etmeğe muvaffak olmuştur. Yugoslavya bugün başkalarının ticaretinde bile bir mevki işgal etmektedir. Yugoslavya üzerinden geçen transit ticaretinin yekûnu 1925 senesinde 18,340,000 ton ve 1928 de 2,344,000 tona baliğ olmaktadır. Bu ticaret Adriyatik tarife ittihadından sonra bir kat daha tekâsüf etmiştir.

Yugoslavya tarife siyaseti iktisadî noktai nazardan ziyade malî noktai nazara göre tesbit edilmiştir. 1918 de devletin teşekkülile mevcut bütün tarife sistemleri kabul edilerek 1925 de tevhit edildi.

Mali gayeleri esas ittihaz eden bu tarifenin resimleri yüksek tutulmuştu. Meselâ Novisad'dan Dubronik'e kadar olan bir mesafe için hububatın nakil masrafı 1900 Dinar ve keزالik Amerika'dan buraya kadar nablun 2,000 Dinar tutuyordu.

Gümrük tarifesi bu tarihten sonra değiştirilmiş ve bir çok resimler indirilmiştir. Yugoslavya bir çok devletler ile tarife ittihatlarına girmiş ve

bilhassa Avrupa demiryollar ittihadına dahil olan memleketler ile itilâflar vücude getirmiştir. Bu suretle 1930 senesinde Yunanistan, Almanya Macaristan ve Çekoslovakya ile bu nevi mukaveleler aktetmiştir.

Transit sahasında komşu devletlere mühim imtiyazlar bahşedilmektedir. Bilhassa İtalya'ya bazı mevadın ithalinde müsaadekâr dayranılmaktadır.

Sanayi siyaseti:

Sanayi siyaseti tamamen veya kısmen ham madde ithalini istilzam ettiren sınaî şubelerin teşviki itibarile iki muhtelif istikamet alıyordu. Liberal ve neomerkantilist sistemleri arasındakî istikrarsızlık 1925 senesinde tatbik edilen muhtar tarife sistemine kadar devam etti. Bu tarife bilhassa mevcut olan veya müsait şeraiti haiz bulunan yerli sanayii himaye etmekle kalmıyor aynı zamanda muhtelif sebeplerden dolayı inkişafı arzu olunan sanayii teşvik ediyordu.

İhracatı daha müşkül bir vaziyete sokmak istemiyen devlet bu tarifede ticaret mukavelelerinde bazı imtiyazlar ile bazı değişiklikler yapmağa mecbur kaldı.

Ziraat siyaseti:

Sanayiın teşviki devletin merkantilist bir gaye ile iktisat siyasetini Autarkie'ye (kapalı iktisat) a doğru götürmekten ibaret kalmayıp müttekâmil bir iktisadiyat addedilen modern sanayi hayatını taklit etmekten ileri geliyordu. Fakat bunları yaparken zirai sahada hususiyetler arz eden bu memleketin *ziraat iktisadiyatı* ihmal ediliyordu. Ziraat siyaseti bu sebeplerden dolayı ziraatin ihtiyaçlarını tatmin etmekten uzak kalmıştı.

Sanayileşmenin sür'ati ve ziraatin ihmali hakkında bir fikir edinmek için 1925—1928 senelerinde ziraat makinesi ithalâtının 154 milyon Dinar ve sanayi makinesi ithalâtının 1965,4 milyon dinara balig olduğunu zikr etmek kifayet eder.

Zirai iktisat ziraat reformu ile bir kat daha fenalaştı. Bu devre 25. III. 1919 kanunile başlar. Siyasi ve içtimai sebepler burada iktisadi sebeplerden fazla rol oynamaktadır. İktisadi ve içtimai menfaat temin etmek esasasına müstenit olarak tefrik edilen hüçük mülkiyetten de pek fazla fayda temin etmedi. Bu ıslahat ancak bu tarzda bazı tesir ika eyledi.

Muhtelif mıntakalarda muhtelif tarzlarda idare edilen büyük milkiyet

ve büyük işletmeler tespit edilerek ufak işletmelere tefrik edildi. Ziraat reformunun en büyük hatası memleketi kâfi derece büyük olmıyan mülkiyetlere taksim etmesidir.

Araziyi bu tarzda ayırırken muhtelif parçaların normal bir idare ve ve iktisada kâfi şeraite malik olup olmadıkları nazarı itibara alınmamıştı. Arazinin bu suretle taksimi neticesinde büyük tohum ve numune çiftlikleri ve kısrak ahırları tahrip edilmişti.

Prof. Milan İvsiç'in *Les problèmes agraires en Yougoslavie* (Paris 1926) namında yazdığı bir eserde ziraî reformun müspet neticeleri meyanında içtimaî tahavvülâtı fakat menfi neticeler meyanında iktisadî tahavvülâtı zikretmektedir.

İsabetli olmıyan bu ziraî reform, cihan iktisadiyatı ile de alâkadar olan dahili ziraati buhrana sürükledi. Ziraati girdiği bu vaziyetten kurtarmak için preferansiyal gümrükler, rasyonalizasyon istihsal tarzı şekillerinin tebdili ve saire gibi çarelere müracaat edildi. Preferansiyal gümrükler henüz yüksek istihsal masrafları ile işleyen bir iktisadî himaye ve teşvik edecek bir tarzda yükseltilemiyordu. Bu gümrükler iktisadiyatta rasyonalizasyonu tatbikine kadar muhafaza edilmeğe muhtaçtı. Fakat bu rasyonalizasyon büyük ziraî, sınaî devletlerde tatbik edilen rasyonalizasyon sür'atini bulamıyordu. *Ziraî reform bugün ondan beklenen iktisadî faydeleri temin edeceği yerde onun aksini tevhit etti ve toprak mülkiyetini parçaladı.* Esasen devletin tatbik ettiği iktisat siyaseti ziraat buhranının sebeplerinden birini teşkil etmiş ve ziraatte nisbî bir tedennî husule getirmiştir. Profesör Franges bu mesele hakkında Zagreb Ticaret Odasının 1927 senesi raporunda şöyle diyor :

« İlk senelerde ihracat gümrükleri ve transport şeraiti, yün, et, fasulye ve yumurta ve sair ihracatına sekte verdi. Bu suretle Yugoslavya, şarap, domuz ve et mekûlâtının eski pazarlarını kaybetmiş bulunuyordu. Sürüm ve mahreç bulamıyan mezkûr istihsal fenalaşmaya başladı. Bir vakitler Viyana ve München pazarlarında Yugoslavyada kesilen öküzler « prima » hattâ « ekstra » addedilirken şimdi üçüncü ve dördüncü derecede gelmektedir. Buna da sebep damızlık hayvan tedarik etmeyen devlet ve gayri iktisadî neticeler tevhit eden ziraat reformu idi. »

Franges misal olarak 1927 senesinde büyük Voyvodina mülkiyetinde bulunan Dundjerski ve Lederer hasılatı 1927 senesinde 11-13 dz. beher kadastro başına ve ziraat reformundan istifade eden zümrenin civar parsellerinde ancak 3-4 dz. balığ olmaktadır.

Ziraat reformu neticesinde istihsal yalnız kantitatif değil aynı zamanda kalitatif bir surette azalmıştır. Yugoslavya buğdayınının çıkarı buğday piyasasında pek fazla yer tutamayacağı bugün memlekette bir kanaat haline gelmiştir. Bunun önüne geçebilmek için istihsal talebi fazla olan ziraî mahsulâta tebdil etmek zarureti hasil olmuştur. (Meselâ meyve ve kümes hayvanatı vesairede olduğu gibi.) Devletin son zamanlarda ittihaz ettiği tedbirlerden ziraî mahsulâtın standardizasyonu ziraî buhranı tahfif etmek ve daha müsait sürüm imkânları temin etmek hususunda müessir olabilecektir. Bugün vadeli ticarete bir vagon buğdayı yeknasak bir neviden satmak gayri mümkündür; Yugoslavyada muamele gören buğday nevelerinin adedi 202 ye balığ olmaktadır. 186 fasulye nev'i mevcuttur; halbuki dört tip tamamen kifayet edebilirdi.

Devlet son zamanlarda ziraî istihsali ve ihracatı teşvik etmeğe sarfı gayret etmektedir. 20 teşrinisani 1929 da vazolunan bir kanun ile ihraç edilecek ziraî mahsulât kontrola tâbi tutuldu. Bu kanundan maksat Standardizasyon tatbikini temin etmektir. İstihsalin ıslahı zımında da ziraati teşvik kanunu neşredildi. Bundan maada hayvancılığa, bağcılığa kuru erik ticaretine vesaireye dair kanunlar yapıldı. Haricî ticareti teşvik maksadile 30 milyon dinar sermayeli bir imtiyazlı şirket tesis edildi.

Ziraate kredi temin etmek üzere 16. VI. 1929 imtiyazlı ziraat bankası vücade getirildi ve bu banka 1930 senesi sonuna kadar 787,932,159 dinar tutarında kredi tevzi etti.

Yugoslavya iktisadiyatınının kapitalist bir iktisadiyat sistemine girmesi Yugoslavya buhranının mahiyetini gösteriyor. Yugoslavya millet iktisadiyatı bu sisteme sokuldukça, bu rejimin umumî ârızalarını tesiri altına girecek ve memleket sair kapitalist memleketlerin mukadderatı ile daha sıkı bir surette alâkadar olacaktır.

Darülfünun İktisat Müderris Muavini,

Dr. MUHLİS ETEM